
*De digitale bibliotheek:
denken we verder dan we staan?
Onderzoek naar de ICT-infrastructuur in
Vlaamse openbare bibliotheken*

Johan Mijs
Project Manager ICT
VCOB
Koningsstraat 146
1000 Brussel
Tel.: 02-220 31 33
Fax: 02-210 89 79
E-mail: johan.mijs@vcob.be

ARTIKEL

Vijf jaar geleden werd BibNET ontwikkeld en kregen alle Vlaamse openbare bibliotheken gratis een BibNET-pc. Hoe is het vijf jaar later gesteld in de Vlaamse bibliotheken? Wordt de BibNET-pc nog gebruikt? Is de bibliotheek de toegangspoort tot de digitale informatiemaatschappij geworden? Zijn de Vlaamse bibliotheken klaar voor de digitale bibliotheek?

VOORGESCHIEDENIS

In 1996 gaf de Afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken van het Ministerie van Cultuur van de Vlaamse Gemeenschap het consultancybedrijf *The Reference* opdracht om alle Vlaamse openbare bibliotheken op het internet te brengen. Een jaar later kreeg het COI (Centrum voor Overheidsinformatiek; nu Ardatis) opdracht een volledig bibliotheeknetwerk uit te bouwen: BibNET. Alle bibliotheken kregen gratis een 'BibNET-pc', opleiding en technische ondersteuning. De kosten voor de communicatie en de ISDN-verbinding waren voor rekening van de lokale bibliotheek. Aanvankelijk werd daarvoor het gangbare tarief toegepast, maar dankzij de I-Line, een federaal gesubsidieerde internettoegang,

kon er in bibliotheken net als in scholen en ziekenhuizen voor een beperkt forfait onbeperkt gesurft worden. In 2002 werd het BibNET omgevormd tot een ADSL-breedbandnetwerk.

Om de stand van zaken vijf jaar na de invoering van BibNET na te gaan, werd in november 2002 een studie uitgevoerd. De gegevens die daaruit werden verkregen, worden hier voorgesteld.

DATA

De onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op de verwerking van cijfergegevens van Grafisoft en van de Afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken.

- *Grafisoft*, een ICT-bedrijf uit het Antwerpse dat ondersteuning biedt aan enkele bibliotheken, verzamelde in november 2002 cijfergegevens over het pc-park van elke bibliotheek in Vlaanderen met het oog op het nemen van een representatieve steekproef voor een uitgebreider ICT-onderzoek. Dat onderzoek is op dit moment aan de gang in een 30-tal bibliotheken.
- De Afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken verzamelt jaarlijks de BIOS-gegevens (Bibliotheek Input Output Systeem) van alle bibliotheken en bevat gegevens over werking, collectie, financiën, personeel

*De digitale bibliotheek: is Vlaanderen er klaar voor?
Foto: Greendots.*

De digitale bibliotheek:
denken we verder dan we staan?

en uitrusting.

- De gemeentetypologie werd afgeleid uit het werk van B. Mérenne, *België ruimtelijk doorgelicht*, verschenen bij het Gemeentekrediet, 1997 en uit het *Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen* van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

VLAANDEREN

De Vlaamse bibliotheken beschikten op 31 november 2002 over 2.641 computers voor hun medewerkers (cm) en 2.136 voor het publiek (cp). Samen maakt dat 4.777 computers (ct). Daarvan zijn respectievelijk 1.541 cm en 1.154 cp aangesloten op het internet¹. De computers voor het publiek die niet aangesloten zijn op het internet, zijn meestal Opac-terminals (Online Public Access) of bieden plaatselijke diensten aan, zoals cd-roms of kantoorsoftware.

De cijfers in *figuur 1* tonen aan dat een gemiddelde Vlaamse openbare bibliotheek over 10 tot 15 computers beschikt. Ongeveer de helft daarvan staat ter beschikking van het publiek, de andere helft zijn werkstations voor het bibliotheekpersoneel.

Om een meer gedifferentieerd beeld te krijgen, wordt een onderscheid gemaakt volgens gemeentetypologie:

Verklaring	Vlaanderen	Gemiddelde per bib in Vlaanderen	Mediaan per bib in Vlaanderen
cm computers medewerkers	2.641	8,6	5
cm+i computers medewerkers internet	1.541	5,0	2
cp computers publiek	2.136	7,0	5
cp+i computers publiek internet	1.154	3,8	2
ct alle computers	4.777	15,6	11

Figuur 1: aantal computers in de Vlaamse openbare bibliotheken.

gemeentetype	cm	cm+i	cp	cp+i	totaal	inwoners
Type A	18,09	12,89	12,98	6,25	31,07	ca. 40.000
Type B	5,82	2,79	4,72	2,77	10,54	ca. 15.000
Type D	11,95	7,21	9,57	5,62	21,52	ca. 26.000
Type R	5,21	2,34	4,36	2,70	10,07	ca. 12.000

Figuur 2: gemiddeld aantal pc's en inwoners per gemeentetype in Vlaanderen.

- gemeenten van het type A (arrondissementsgemeenten): grote steden en hun directe omgeving met landelijke uitstraling (56 gemeenten, bv. Antwerpen)
- gemeenten van het type B (banlieus): buitenzone van de agglomeratie (61 gemeenten, bv. Asse)
- gemeenten van het type D (centrumgemeenten): middelgrote gemeenten met regionale uitstraling (42 gemeenten, bv. Sint-Niklaas)
- gemeenten van het type R (rurale gemeenten): plattelandsgemeenten (148 gemeenten, bv. Boutersem)

De cijfers in *figuur 2* bevestigen het lage aandeel internetcomputers voor het publiek (cp+i), vooral in de kleinere gemeenten. Een verdere nuanceering brengt aan het licht dat liefst 101

openbare bibliotheken (33%) slechts 1 internet-pc hebben voor het publiek. In veel gevallen betreft het dan nog de intussen vijf jaar oude BibNET-pc. Een derde van de Vlaamse openbare bibliotheken heeft dus geen extra inspanningen gedaan na het impulsproject van de Vlaamse Overheid en biedt enkel een minimale toegang tot het internet aan.

Verdere analyse verklaart ook het lage cijfer voor internetcomputers voor de medewerkers (cm+i): in 71 bibliotheken (23%) beschikt geen enkel personeelslid over een computer met internettoegang. Dat betekent dat een informatieprofessional volledig moet terugvallen op de (vaak ene) internet-pc die bedoeld is voor het publiek.

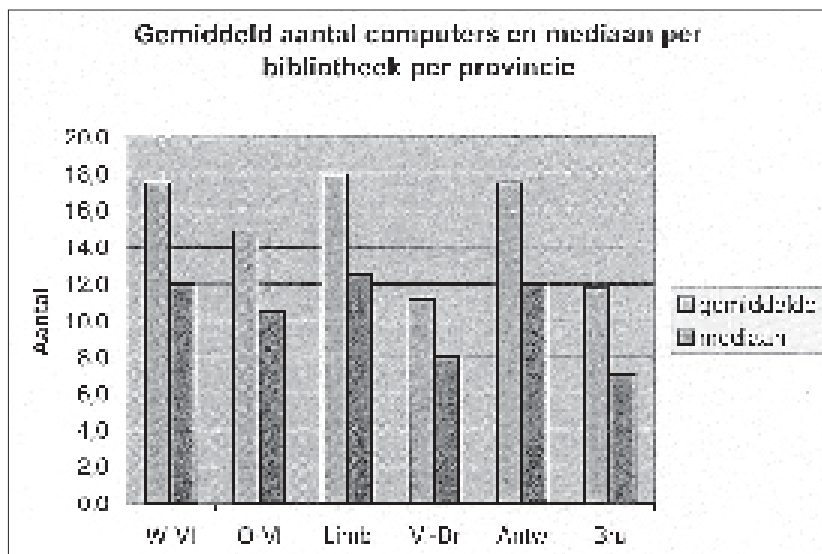
Aantal computers per medewerker	1 computer per ... medewerkers	
aantal cm per medewerker	0,61720	1/2
aantal cm+i per medewerker	0,36013	1/3

Figuur 3: aantal computers per medewerker.

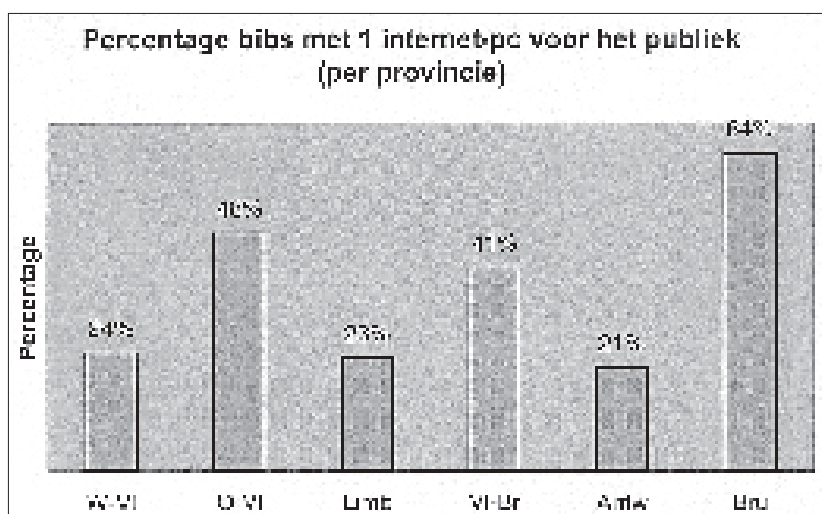
Aantal computers per persoon	1 computer per ... personen	
aantal cp per lener	0,00128	1/1000
aantal cp+i lener	0,00069	1/1500
aantal cp per inwoner	0,00035	1/3000
aantal cp+i per inwoner	0,00019	1/5000

Figuur 4: aantal computers per persoon.

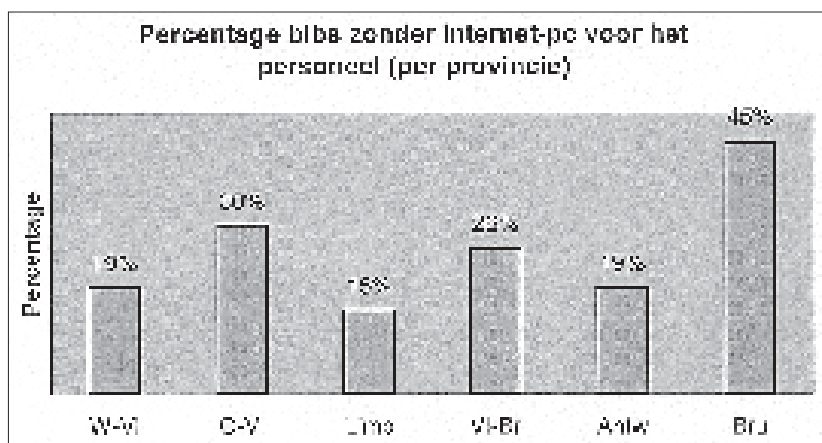
Figuur 3 en *figuur 4* tonen dat één op twee personeelsleden wel over een pc blijkt te beschikken, maar dat slechts één op drie toegang heeft tot het internet. Er is ongeveer één computer voor 1.000 leners en 1 internet-pc per 1.500 leners. De bibliotheek beschikt over één computer per 3.000 inwoners²; 5.000 inwoners moeten het gemiddeld stellen met 1 internet-pc.

Figuur 5.

Figuur 6.

Figuur 7.

PROVINCIES

Het cijfermateriaal werd verder geanalyseerd via een opsplitsing in de vijf provincies en het Hoofdstedelijk Gewest³. West-Vlaanderen (W-VI) telt in het onderzoek 59 openbare bibliotheken, Oost-Vlaanderen (Oost-VI) 64, Limburg (Limb) 40, Vlaams-Brabant (VI-Br) 61, Antwerpen (Antw) 72 en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Bru) 11.

Tussen de bibliotheken in de Vlaamse provincies onderling vallen enkele grote verschillen op. Zo is het aantal computers in de openbare bibliotheken van Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant gemiddeld duidelijk lager dan in de andere provincies (figuur 5).

In Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant zijn er ook het meest bibliotheken met slechts één internet-pc voor het publiek, resp. 31 en 25 (figuur 6).

Deze trend zet zich ook door bij de bibliotheken die geen aparte internet-toegang hebben voor het personeel. Over de hele lijn beschikken de bibliotheken van de provincie Limburg over de (kwantitatief) meest ontwikkelde ICT-infrastructuur (figuur 7).

Of het aantal inwoners en het type van gemeente invloed hebben op de ICT-infrastructuur in de bibliotheek is niet duidelijk. In de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen lijken de verschillen weinig bepaald door de verstedelijkingsgraad. In de andere provincies zijn er wel verschillen; zo scoren de banlieugemeenten van Limburg (7 bibliotheken) en de plattelandsgemeenten van West-Vlaanderen (37 bibliotheken) het best per inwoner (figuur 8).

Doorgaans scoren de gemeenten van type A het zwakst. Stedelijke centra met hoge inwonertallen (vooral in Vlaams-Brabant en Oost- en West-Vlaanderen) kunnen de gemiddelde internetfaciliteiten per inwoner niet garanderen. In de gemeenten van het type D heeft de bibliotheekbezoeker de grootste kans een internet-pc aan te treffen.

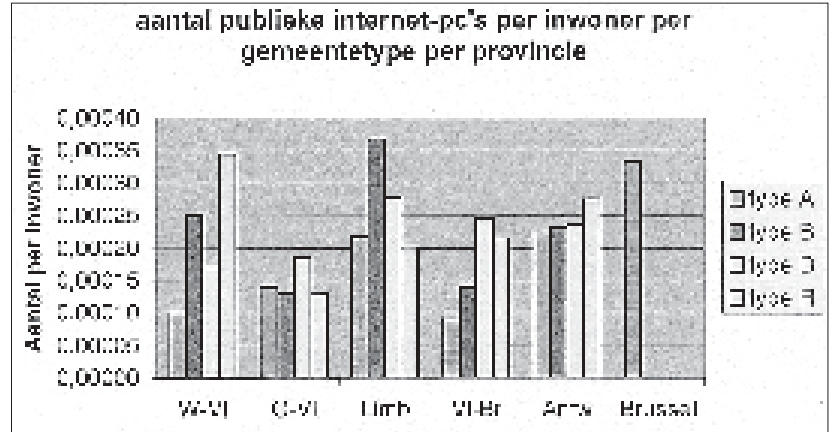
De digitale bibliotheek:
denken we verder dan we staan?

DE TOEKOMST

De komende jaren brengen ongetwijfeld veel vernieuwing in de Vlaamse openbare bibliotheken. Het is duidelijk dat de bibliotheek telkens weer gestuurd en gepasseerd zal worden door de maalstroom van de technologische en maatschappelijke evolutie. Anticiperen en inhalen is de boodschap.

Zo is het vandaag bijna ondenkbaar 'informatieprofessional' te zijn zonder te beschikken over een pc met internettoegang. Een bibliotheekmedewerker zou zich 'als een vis in het water' moeten voelen op het web, en met zijn mediageletterdheid wordt hij verondersteld de bibliotheekgebruiker in zijn zoektocht naar informatie te kunnen bijstaan. Liefst op een uitstekend platform en met die persoonlijke informatiemeerwaarde... beter dan thuis⁴.

Het reilen en zellen in de bibliotheek zal bovendien een gedaanteverwisseling ondergaan onder invloed van de uitbouw van Vlacc II en de Provinciale Bibliotheeksystemen (PBS). De

Figuur 8.

ICT-weerslag van deze projecten zal minder groot zijn dan de organisatorische impact (werkprocessen, collectie-management, klantmanagement...), maar niettemin is ze niet te onderschatten. Zo zal in de toekomst een groot deel van het catalogusverkeer over het internet gaan: de integratie van de (oude) bibliotheekcatalogus met de (nieuwe) on-line-informatie wordt een grote uitdaging.

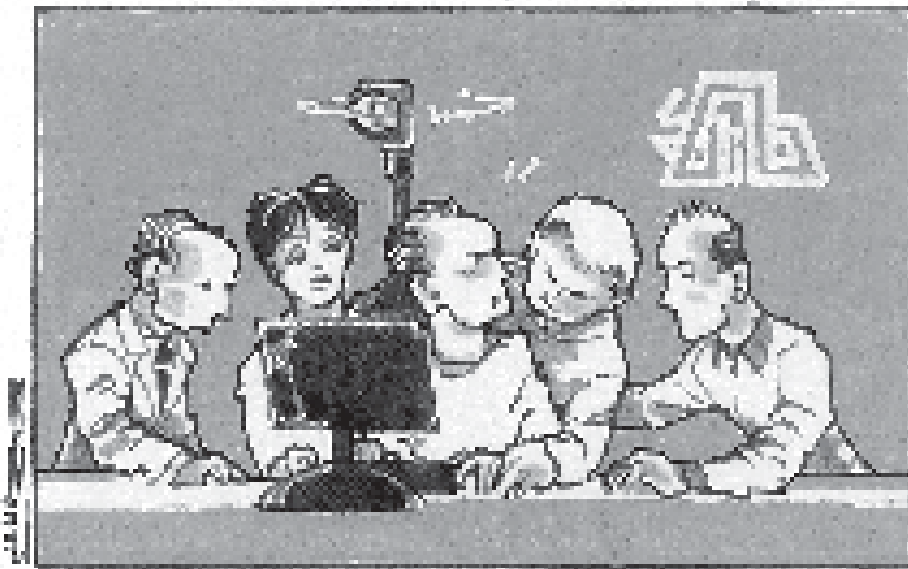
Het gemeenschappelijk catalogiseerwerk in Vlacc II zal gebeuren via een toepassing die gebruikmaakt van het internet, en de publiekstoegang van Vlacc II zal webgebaseerd zijn⁵. Ook lokale bibliotheektoepassingen mikken op het web, zodat de oude publieksterminals op korte termijn zullen worden

vervangen door internet-pc's. De operationalisering van een PBS kan nog veel meer verandering teweegbrengen in het computerpark van de bibliotheek.

BESLUIT

Bovenstaande cijfers en grafieken zijn relatief; ze zijn niet alleen een momentopname in de evolutie (november 2002), maar ook slechts indicatief: de aanwezigheid van een pc bewijst nog niet dat die pc goed en gebruiksvriendelijk werkt. Toch zijn de cijfers richtinggevend. Aan de hand van de gemiddelden kan een bibliotheek haar ICT-uitrusting evalueren.

Een fictief voorbeeld (*figuur 9 en figuur 10*): de bibliotheek van Webbegem heeft 15.000 inwoners, 8 medewerkers, 5.000 leners en herkent zich in het profiel van de plattelandsgemeente (type R). Ze beschikt over 5 computers voor het personeel (cm), allemaal met internettoegang (cm+i), en 3 computers voor het publiek (cp), waarvan 2 catalogus-terminals en 1 internet-pc (cp+i). Door haar cijfers te vergelijken met de gemiddelden voor de gemeenten van het type R kan de bibliotheek concluderen dat ze uitstekend uitgerust is voor

Voorbeeldvergelijking (1) Webbegem						
gemeentetype	cm	cm+i	cp	cp+i	totaal	inwoners
Type R gemeente	5,21	2,34	4,36	2,70	10,07	ca. 12 000
Webbegem	5	5	3	1	8	15 000
Evaluatie						

Figuur 9.

Voorbeeldvergelijking (2) Webbegem				
Aantal computers/persoon	Gemiddelde	Webbegem	Evaluatie	
aantal cm per medewerker	1/2	5/8		
aantal cm+i per medewerker	1/3	5/8		
aantal cp per lener	1/1000	3/5000		
aantal cp+i lener	1/1500	1/5000		
aantal cp per inwoner	1/3000	3/15000		
aantal cp+i per inwoner	1/5000	1/15000		

Figuur 10.

het onderzoekwerk van haar medewerkers, maar dat ze dringend werk moet maken van een betere publieksinfrastructuur. Bovendien zullen de 2 catalogusterminals op termijn plaats moeten ruimen voor pc's geschikt voor een webcatalogus.

Deze studie bewijst ten slotte dat het BibNET-impulsproject van de Vlaamse Overheid zijn effect niet heeft gemist: elke openbare bibliotheek beschikt nu over een internetaansluiting. Maar in (te) veel gevallen blijft het helaas bij die impuls, door een gebrek aan financiële middelen, aan know-how, aan motivering...

Een blik op de toekomst zou alvast de motivering moeten aanwakkeren. Gebrek aan knowhow kan een probleem zijn. Het bovenlokaal centraliseren van kennis via werkgroepen, uitgewerkte dossiers, veel gestelde vragen... en de organisatie van opleidingen over ICT en mediageletterdheid kunnen een leerproces op gang brengen in de bibliotheek, of de externe ICT-medewerker van dienst zijn. Bibliotheken moeten zich bewust worden dat een degelijk ICT-platform zeer

belangrijk is/wordt voor hun werking en die boodschap ook overbrengen aan het gemeente- en/of ondersteunende dienstenleveranciers, waarmee de bibliotheek dan een duidelijk dienstencontract⁶ kan afsluiten.

Ook met beperkte financiële middelen kunnen oplossingen gezocht worden. Bovenlokale instellingen kunnen groepsaankopen organiseren⁷. De ondersteunende diensten, waarvan hierboven sprake, zijn meestal 'verdoken kosten' die, mits betere afspraken, zeker kunnen voldoen. Er steken ook nieuwe praktijken de kop op in het onderwijs: informatica-ondersteunende diensten kunnen ook gespreid geleverd worden binnen samenwerkingsverbanden⁸.

Veel blijft uiteraard afhangen van prioriteiten in het budget van de bibliotheek. Hoewel de concurrentie tussen het internet en de bibliotheek stilaan plaats ruimt voor opportuniteiten, zijn er in verhouding nog altijd 2.500 boeken⁹ per computer in de bibliotheek, en 10.000 boeken tegenover elk publiek internetstation. Een investering van 160.000 euro¹⁰ tegenover

2.500 euro voor een zeer degelijke internet-pc met drie jaar support. En dat in tijden waar het bibliotheek-decreet van 1978, dat bepaalde hoeveel boeken er aangekocht moesten worden, niet langer 'moet'...

Een bibliotheek met alleen computers dan? Zonder boeken? Is de informatietempel dan leeg? Is de catalogus leeg? Is Vlacc II leeg, op hyperlinks na? Al te gek ... boeken blijven. Boeken kan je mee naar huis nemen. Een boek is er drie weken alleen voor jezelf... Maar toch even stilstaan bij die computers ... nu we even weten waar we staan.

Met dank aan Grafisoft (www.grafisoft.be), Jan Braeckman (VCOB) en de ICT-werkgroep van het VCOB.

NOTEN

1. In deze cijfers zijn zowel de computers van de hoofdbibliotheken als die van filialen of uitleenposten inbegrepen. Bij de computers voor het publiek werd ook geen onderscheid gemaakt tussen terminals of 'personal computers' (pc's). Servers werden niet meegeteld. In totaal werden de cijfers van de 307 openbare bibliotheken verzameld: de Antwerpse bibliotheken werden samen verwerkt, met uitzondering van Ekeren en Merksem; de provinciale en stedelijke openbare bibliotheek van Hasselt werden ook samen verwerkt.
2. Wales bepaalde in zijn Welsh Public Library Standards dat er tegen 2005 minstens 7 publieke pc's per 10.000 inwoners moeten zijn (<http://www.wales.gov.uk/subculture/content/libraries/libstandards-c2-e.htm>). Dat betekent 1 computer per 1.500 inwoners of een verdubbeling van het aantal publieke pc's in de Vlaamse bibliotheken vandaag.
3. Het cijfermateriaal van het Hoofdstedelijk Gewest wordt wel getoond, maar verder buiten beschouwing gelaten. De Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) levert een nobele strijd om in de 19 deelgemeenten van Brussel een Nederlandstalige bibliotheek op te richten. Naast de Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek zijn er nog 10 Nederlandstalige bibliotheken (Anderlecht, Etterbeek, Laken, Watermaal-Bosvoorde, Ukkel, Sint-Pieters-Woluwe, Sint-Jans-Molenbeek, Schaarbeek, Jette en Sint-Agatha-Berchem). Enkele onlangs opgerichte bibliotheken zijn pas met de uitbouw van hun ICT-infrastructuur begonnen. Zoals officieel bepaald, werd er in het onderzoek rekening gehouden met 30% van het totale inwonertal van de Brusselse deelgemeenten.
4. De VRIND 2002 (Vlaamse Regionale Indicatoren, <http://aps.vlaanderen.be/statistiek/cijfers/>)

*De digitale bibliotheek:
denken we verder dan we staan?*

stat_cijfers.htm) peilde naar het aantal internet-aansluitingen bij Vlaamse gezinnen thuis en zag een stijging van 31% in 2001 naar 36% in 2002. Een ander onderzoek, Belgian Internet Mapping 2002 van Insites Consulting (www.insites.be), schat het internetgebruik in België op 44%; bij de groep van de jongeren zelfs 70%. 'Surfen op locatie' (zoals op kantoor, op school of in de bibliotheek) zit mee in de lift. Insites voorspelt een verdere stijging van de Belgische internetpopulatie tot ongeveer 50% in 2004.

5. **Formele dienst**
concepten van de digitale bibliotheek Vlaanderen is terug te vinden op de site van het VCOB (www.vcob.be). Informatie over provinciale initiatieven vind je via www.vlaamseprovincies.be.

6. **Datacontract**
Agreement (SLA) genoemd. Een afnemer van diensten heeft het recht om te bepalen welke diensten er precies worden afgenomen. Het is dus helemaal niet ondenkbaar dat een bibliotheek bijvoorbeeld een vertrouwenscontract afsluit met zijn gemeentedienst om een probleem met een

publieks-pc binnen de twee uur te komen verhelpen.

7. Een voorbeeld zijn de kortingen die het VCOB kreeg op software (groepslicentieovereenkomst met Microsoft en korting op antivirussoftware).
8. De full-time ICT-coördinator, part-time verdeeld over een samenwerkingsverband van scholen, is een recent initiatief binnen het onderwijs. De problematiek van het beheer van pc's voor het bibliotheekpubliek geldt immers ook voor het beheer van pc's voor scholieren, en vraagt een specifieke aanpak. Meer en meer scholen, gemeentelijk, regionaal of ideologisch gegroe-

peerd, trekken zich met deze 'gedeelde' ICT-coördinator uit de slag; blijkbaar bestaan er bij de overheden financiële constructies om deze vorm van samenwerking mogelijk te maken.

9. Met 'boeken' wordt verengend de fysieke collectie van bibliotheekmaterialen bedoeld (inclusief cd's, cd-roms, dvd's...). De Vlaamse bibliotheekcollectie bestaat uit ca. 10 miljoen materialen.
10. Aan de hand van de BIOS-gegevens wordt de gemiddelde prijs van een boek op 13 euro geschat. De prijs van de boekverwerking schommelt rond 3 euro, wat een boek kastklaar maakt voor 16 euro.

SAMENVATTING

Er wordt druk gebouwd aan de contouren van de digitale bibliotheek in Vlaanderen, maar zijn bibliotheken er technologisch klaar voor? 'De digitale bibliotheek: denken we verder dan we staan?' geeft een samenvatting van een peiling eind 2002 naar de ICT-infrastructuur in alle Vlaamse openbare bibliotheken. Basis zijn cijfers over aantallen pc's, gekoppeld aan de BIOS-gegevens van de bibliotheken, verder gedifferentieerd naar provincie en gemeentetype. Uit de cijfers blijkt een te lage aanwezigheid van internetcomputers voor publiek en personeel. De bovenlokale projecten (Vlacc II, PBS) die op stapel staan, zouden een motivatie moeten zijn om de ICT-infrastructuur uit te breiden. Hinderpalen, zoals gebrek aan knowhow en financiële middelen, moeten uit de weg geruimd worden.

ABSTRACT

The project scope of the digital library in Flanders is getting clear, but are the libraries technologically ready for it? 'The digital library: do we think further than we stand?' draws from research on the ICT-infrastructure in all Flemish public libraries in 2002. The article is based upon numbers of pc's and library management data (BIOS), with a differentiation as to provinces and types of municipalities. The analysis reveals a very low number of internet pc's for the public and the employees. The forthcoming large regional projects (Vlacc II, PBS) should motivate libraries to enhance their ICT environment. Public libraries will have to cope with a lot of obstacles to get there; they need more know-how and money.